

SZEMLE

Egyházzal való gondolkodás a reformáció idején

'Church' at the Time of the Reformation. Invisible Community, Visible Parish, Confession, Building...?, szerk. Anna Vind–Herman J. Selderhuis, Refo500, Academic Studies 72., Vandenhoeck & Ruprecht Verlage Kiadó, Göttingen, 2021. 480 old. (Egyház a reformáció idején. Láthatatlan közösség, látható egyházköz-ség, hitvallás, egyházépítés...?)

Az Anna Vind és Herman J. Selderhuis által szerkesztett tanulmánykötet a hatodik éves RefoRC nemzetközi konferencia eredménye, amelyet 2016. május 26. és 28-a között tartottak Koppenhágában. A kötetet megelőző kutatásban olyan kutatók is közreműködtek, mint Christopher B. Brown (Boston), Günter Frank (Bretten), Barbara Mahlmann-Bauer (Bern), Tarald Rasmussen (Oslo), Violet Soen (Leuven), Tóth Zsombor (Budapest), Günter Wassilowsky (Frankfurt), Siegfried Westphal (Osnabrück).

A konferenciakötet egy rövid előszóval indít, amelyet a könyv szerkesztői, Anna Vind és Herman J. Selderhuis írtak. Az előszóban a szerkesztőpáros összefoglalja a konferencia kutatási témáját, valamint azokat a kérdéseket, amelyekre a tanulmánykötet választ próbál adni. A kötet arra tesz kísérletet, hogy részletes és egységes képet nyújtson a 16. század egyházáról. Interdiszciplináris megközelítésben teológiai, filozófiai és művészettörténeti kérdések együttes figyelembevételével próbál választ adni kitűzött kérdéseire. Ezen kérdések közé tartozik például, hogy mit gondoltak a reformátorok, illetve a reformáció hívei a szent, apostoli és katolikus egyház lényegéről, eredetéről? Mit tekintettek a korabeli emberek az egyház céljának, feladatának és küldetésének? Mit gondoltak az egyház láthatóságáról? Láthatják-e az emberek az igaz egyházat vagy sem? Milyen formában létezik az egyház? Egyetlen láthatatlan dimenzióban vagy

két különböző formában lelhető fel a földi és az eljövendő transzcendentális világban ez az egyház?

A szerkesztők az előszóban fontosnak tartják megjegyezni azt is, hogy az egyház fogalma elválaszthatatlanul kapcsolódik a bűn, a hit, a megigazulás, a megszentelődés és az üdvösség teológiai fogalmaihoz, éppen ezért az egyház tanulmányozása magában foglalja a szentségek természetére és céljára, a papság szerepére, valamint a mise vagy az istentisztelet liturgiájára vonatkozó kérdésekre való reflektálást is. Mindemellett fontosnak tartják az egyház szerepének a kutatását, meghatározását a 16. századi társadalmakban. Idetartozik az uralkodó politikai hatalmaknak az egyházra gyakorolt hatása, ennek jelentősége az oktatásra és a társadalom kohéziójára nézve, valamint a szökésben levő vándorhívók kulturális jelentősége Európa határain belül és azokon keresztül. (9.)

A könyv 25 tanulmányt tartalmaz, 3 német és 22 angol nyelvűt. A tanulmányok négy fejezetbe rendeződnek. Az első fejezet címe azonos a kötet címével: *'Egyház' a reformáció idején ('Church' at the Time of the Reformation)*. Ebben a fejezetben a tanulmányok egy általánosabb képet próbálnak felvázolni a 16. század egyháztudósainak egyházzal való gondolkodásáról, ennek alapjairól, alakulásáról, valamint a politikai hatalmak egyházstruktúrájára való hatásáról. Ehhez olyan szerzők munkásságából használnak fel forrásokat, mint Rotterdami Erasmus, Luther Márton vagy Zwingli Ulrich.

Nagy Emese Ingrid (1997) - doktorandusz, Hungarológiai Doktori Iskola, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, nagyemeseingrid@yahoo.com

Dorothea Wenderbourg tanulmányában Luther Márton egyházfelfogását kísérli meg megragadni. Értekezésében felvezet néhány fontos kérdést, amely erőteljesen jelen volt a 16. század teológusainak egyházfelfogásában. Ezen kérdések egyike az egyház láthatósága. Van-e az egyháznak külön testi és külön lelki értelemben vett létezése? Hogyan közelíthető meg az egyház fogalma? Mennyiben közösség és mennyiben intézmény? Mi biztosítja az egyházban levő tagságot? Hogyan strukturálódjon az egyház intézményes értelemben? Szükség van-e papokra? Miről ismerek meg az igaz egyházat? A tanulmánykötet érdeme, hogy ezek a kérdések a későbbi tanulmányokban is megjelennek, és különböző források és szempontok alapján tovább árnyalódnak.

Dorothea Wenderbourg Luther Márton egyházzól szóló gondolatait tárgyalja és gyűjti egybe a reformátor különböző írásaiból. Luther ekkléziáról való gondolkodásában, ahogy egész teológiájában is, kitüntetett szerepet kap a Szentírás, számára az egyház az Isten igéjében hívők közössége. Írásaiban ugyanakkor fellelhető az egyháznak a szentek társaságaként való definiálása is. Külön tárgyalja az egyházat mint *communio absconditát*, illetve mint *communio externát*, és ezek különbségeit. A különbségek hangsúlyozása mellett azonban kiemeli azt is, hogy a külső és a rejtett (a lelki, spirituális) egyház ugyanazon jelenség két dimenziója. (42.) Az egyházhoz való tartozás feltételének elsősorban a keresztséget tekinti. Részben ebből vezeti le azt a gondolatot, és egyben szintén problematikus teológiai kérdést, amely az üdvözülés lehetőségeit vitatja. Szerinte nincs üdvözülés az egyházon kívül, hiszen az Isten igéjét is az egyházon keresztül lehet hallgatni. Az Ige elsődlegessége Luther egyházfelfogására olyannyira jelentős hatással bírt, hogy Luther nem is anyaszentegyházról beszél, szerinte az egyház, mivel az Igéből született, nem lehet „anya”, csak az Ige „lánya”. (42.) Ebből vezeti le a papságra, a szentségek kiszolgáltatására, valamint az igaz egyházra vonatkozó meggyőződéseinek alapjait is. Szerinte a papságra a szentségek kiszolgáltatása végett van szükség, amely akkor is megvalósul, ha a szentségeket bűnös papok szolgáltatják ki. Probléma a reformátor szerint akkor áll fenn, ha a szentségek kiszolgáltatása nem a Szentírással

megegyező módon történik. Ugyanis ha ez egyházi gyakorlattá és doktrínává válik, akkor az már a hamis egyházhoz (*ecclesia falsa*) tartozik, nem pedig az igaz egyház (*ecclesia vera*) része. (47.) Mindebből látható, hogy Luther ekkléziológiája Ige- és közösségcentrikus, az egyháznak mint intézménynek nála nincs különösebb jelentősége. Az ő egyházzól való gondolkodása fundamentális módon határozta meg a többi 16. századi reformátor egyháznézeteit, a szerző szerint olyan mértékben, hogy az a mai protestáns egyházak gondolkodására is erős hatást gyakorol.

Jon Balsarak kérdésfelvető tanulmánya egyháztörténeti szempontból világít rá arra, hogy az egyházatyák írásainak tekintélye és hatása hogyan határozta meg a későbbi egyházzól és az eretnekekről való gondolkodást. Írásában összeveti Zwingli már akkor is erős kritikában részesült egyháznézeteit a Szent Ágoston egyháznézeteivel. Konklúziójában megállapítja, hogy ezek teljes mértékben szembe mentek az ókori egyházatyá által vallottakkal.

Szintén kiemelkedő fontosságú tanulmány Charlotte Methuen írása, amely angliai és skóciai viszonylatban közelíti meg az egyház témáját. Írásának szempontjai inkább az egyházstruktúrára vonatkoznak, illetve az egyház és a politikai hatalom viszonyára. Konklúziójában arra világít rá, hogy a két ország egyházzai közötti szerveződésszerű különbségek már a reformáció előtt jelen voltak.

Florian Wöller is a reformáció előtti időkhöz nyúl vissza. Egyháztörténeti szempontot érvényesít tanulmányában, a *corpus* és a *communio* jelentéseit, jelentéshasználatait mutatja be a késő középkor során. Tanulmányában azt vizsgálja, hogy mennyiben értelmezik spirituálisan és mennyiben konkrétan a *corpust* és a *communiót* mint Krisztus testét, illetve az egyházat a késő középkori egyházzól való gondolkodásban. A konklúzióban további kutatás szükségességét jelzi annak érdekében, hogy a késő középkori egyházi teológia és a reformáció egyházi teológiája közötti hidat fel lehessen építeni, amely szerinte sokkal szilárdabb és megtartóbb, mint ahogyan eddig hittük. (118.)

Színesíti a kérdésfelvetésekre adott válaszok palettáját Violet Soen tanulmánya, amely holland

viszonylatban közelíti meg a kötet által bemutatott problematikát. Szociálpolitikai szempontokat figyelembe véve követi végig a holland arisztokrácia vallási identitásának alakulását, változását, illetve egyházpártolását.

A következő fejezet az *Egyház és művészet* (*Church and Art*) címet viseli. Ebben a részben az egyház és a különböző művészetek egymásra hatását tárgyalják a tanulmányok.

Ilyen például Sibylla Goegebuer értekezése, melynek tárgya, hogy a reformáció és az ellenreformáció idején hogyan hatott egymásra a kórházvezetés, a művészet, az építészet, az orvosi ellátás, a változó ellátási eljárások és a szeretet elvének kiszélesedett fogalma. Tanulmányában részletesen elemzi az idősebb Jacob van Oostnak tulajdonított, a brugge-i apácák által rendelt festményt (*The Madonna with Two Saints and Two Hospital Sisters with Patron Saints*), amely a korabeli egyházi szolgálat és művészetpártolás, illetve keresztény identitás-tudat sokatmondó reprezentációja is lehet. A további tanulmányok az egyház és a művészet viszonyát zenetörténeti és ikonográfiai szempontból vizsgálják.

A tanulmánykötet következő egysége az *Egyház és ekkleziológia* (*Church and Ecclesiology*) névvel bír. Ebben a részben a tanulmányok továbbrészletezik a 16. század egyházzól szóló diskurzusát. Elemzés alá vetik a korban létező egyháztípusológiákat, a katolikus és a protestáns ekkleziológia ütközési pontjait, beszámolnak a reformátorok egyházstruktúráról alkotott nézeteiről, Luther pneumatológiához való viszonyáról, a hugenották és a francia reformáció vallási pluralizmussal való próbálkozásáról, Luther krisztocentrikus és Bellarmino szentségi ekkleziológiájáról. Több tanulmány is tárgyalja a vallási ökumenizmus kevés kilátással rendelkező 16. századi lehetőségeit.

Gábor Csilla tanulmánya Pázmány Péter és Pécsvárad Péter egyháztani hitvitáit elemezve nyújt betekintést a különböző felekezetek egyházfelfogásába. Rámutat arra, hogy bár a vitázó feleknek sikerült egy egységes, koherens intellektuális struktúrát felállítaniuk a maguk rendszerében, ezen struktúrák nem tudtak kapcsolódni egymáshoz. Ennek az oka főként az volt, hogy néhány tételben végképp nem tudtak kiegyezni. Ilyen volt például az üdvözülés

kérdése, a jó cselekedetek szerepe az üdvösségre nézve, a tisztítótűz léte vagy nemléte, valamint a szentek tiszteletének teológiai alapjai. (275.)

Az utolsó fejezet az *Egyház és egység* (*Church and Unity*) címet kapta. Ebben a fejezetben a vallási tolerancia és az ökumenizmus lehetőségei nagyobb szerepet kapnak. Olyan témák kerülnek benne feldolgozásra, mint a katolikusok és az ultraquisták egyesülési próbálkozásai, az ún. cseh „prereformáció”, Zwingli egyház és állam viszonyáról alkotott nézetei, egy erdélyi prédikációskötetnek a vallásos gyülekezet egységesítésében bevállalt szerepe, a vallási tolerancia hirdetése, a diverzitás jelenléte mind a látható, mind a láthatatlan egyházon belül, valamint néhány érdekes módszertani megfontolás Kálvin egyházfelfogására vonatkozóan, teológiai, filozófiai és historiografikus megközelítésben.

A fentebb vázolt tanulmányok tematikus sokszínűségéből, módszertani diverzitásából, érdekes részletekre kiterjedő figyelméből látszik, hogy a tanulmánykötet nem csak arra tesz kísérletet, hogy feltárja a 16. század egyházzól való gondolkodását, hanem problematizálja az ezt meghatározó tényezőket és ezek egymásra tett hatását is. Célja továbbá, hogy egy hitelesebb és egységesebb képet adjon az egyházzól alkotott nézetek alapjairól, hogy ezeket történetiségükben is áttekintse, valamint hogy megmutassa a korban egymással párhuzamosan létező egyházmodellek jelenlétét és azok sokszínűségét. A kötet nagy előnye, hogy megközelítésmódja mindvégig interdiszciplináris marad, a meghatározott kutatási témákat több szempontból és több forrás alapján is vizsgálják az egybegyűjtött tanulmányok. A kötet jól struktúrált, a tanulmányok fejezetekbe rendezése indokolt szempontok alapján történt, a kötet elrendezése kiváló és tudatos szerkesztői munkára utal. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a kötet olvasóját nagyban segítené egy összefoglaló tanulmány, amely röviden összegzi a konferencia-előadások anyagából összeállított kötet kutatási eredményeit, tekintve, hogy a konferencia felhívásában megfogalmazott kérdésekre egészen kidolgozott és árnyalt válaszok születtek.

Nagy Emese Ingrid